

Научна критика
Примљен: 17. новембра 2023.
Прихваћен: 12. маја 2024.
УДК 821.163.41-14.09 Мандић С.(049.32)
10.46630/phm.16.2024.65

О ЗБОРНИКУ ПОЕТИКА СВЕТИСЛАВА МАНДИЋА

(*Поетика Светислава Мандића*, уредио Милан Грововић, Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2023, 462 стране)

Поводом двије деценије од упокојења Светислава Мандића, српског пјесника, конзерватора, сликара и кописте фресака, 4. октобра 2023. године на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, одржан је Међународни научни скуп *Поетика Светислава Мандића*. Организатори скупа били су Одсек за српску књижевност Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду и Катедра за србистику Филолошког факултета Универзитета у Бањој Луци. Радови презентовани на скупу *Поетика Светислава Мандића* чине дио истоименог зборника, чији је издавач Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду.¹ Међународни научни одбор овог издања, као и самог скупа, чини низ угледних универзитетских професора из девет земаља.

Зборник отварају уводне напомене уредника Милана Грововића у вези с примарним задацима овог подухвата у Мандићеву част, као и основне напомене о његовом књижевном опусу. Грововић читаоце упознаје са заоставштином Светислава Мандића, издвајајући, хронолошким редослиједом, пишчевих шест књига пјесама, али и антологије у којима је Мандићева лирика заступљена. Грововић се реферише и на зборник радова под насловом *Светислав Мандић у српској књижевности и култури*² који је објављен 2022. године у издању Филолошког факултета Универзитета у Бањој Луци. Отварање зборника симболично је употпунила Мандићева безвременска пјесма *Анђео из Милешеве*.

Поред великог броја признатих универзитетских професора који су припремали овај скуп и уређивали зборник *Поетика Светислава Мандића*, респектабилан је и број научних радника који потписују осамнаест радова о дјелу Светислава Мандића, што је показатељ интересовања за овог пјесника, али и потребе да се његова умјетничка страна додатно научно продуби. Радови у зборнику распоређени су у три поглавља сљедећих наслова: „Пјесник културе”, „Поезија видљивог и невидљивог” и „Пјесник вишестепене слике”. Сам крај зборника садржи избор из литературе, али и прилоге с пјесниковим фотографијама, фотографијама легата и скенираних насловница свих збирки пјесама.

1 Зборник *Поетика Светислава Мандића* и скуп у његову част уклапају се у шири научноистраживачки пројекат који обухвата три научна скупа и три монографске публикације: *Савремено српско њесништво и ново средњовековље*, *Анђели у књижевности* и *Поетике Светислава Мандића*.

2 Зборник *Светислав Мандић у српској књижевности и култури* настао је у оквиру пројекта „Књижевно-умјетничко дјело и заоставштина Светислава Мандића”, под руководством проф. др Саше Шмуље. Пројекат је финансирало Министарство за научнотехнолошки развој, високо образовање и информационо друштво Владе Републике Српске.

Прво поглавље зборника отвара рад „Индивидуално и колективно сјећање у поезији Светислава Мандића” Саше Шмуље, редовног професора Филолошког факултета Универзитета у Бањој Луци. У њему аутор анализира индивидуално сјећање и евокативност Мандићеве поезије, али и оно сјећање у којем пјесник као појединац учествује – колективно сјећање. Реферишући се на ставове аутора чије су студије сјећања прихваћене и наново актуелизоване, аутор је показао да је Мандићево индивидуално сјећање испуњено просторном метафориком, сликовитошћу и фигуралношћу, гдје је акценат на пишчевим успоменама на завичај, младост и вршњаке, док је колективно сјећање обогаћено мотивима сопствене културе, националне традиције и идентитета. Јелена Младеновић, доцент на Департману за србистику Филозофског факултета Универзитета у Нишу, своја интересовања заснива на показивању Мандићеве удвојене умјетничке природе, у којој спаја пјесников нарочит доживљај природе и пејзажа, са културом. Уплив природе у његовој поезији, према ријечима ауторке, не служи декоративној функцији, већ она, као таква, добија поетску важност. Спајање природе и културе Младеновић је објаснила посредством описа манастира или фресака, те њиховог поређења са природним феноменима. Коауторски рад Владана Бартуле, ванредног професора Катедре за србистику Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву и Миљана Попића, доцента Катедре за филозофију Универзитета у Источном Сарајеву, базиран је на доживљају Мандићевог стваралаштва као стјецјишта древних и савремених тема, те је из тог запажања проистекла и намјера да се његова умјетност сагледа са хеленске и хришћанске филозофске стране. Будући да се ова повезаност средњовјековља и хеленизма појавила и прихватила већ код других аутора који су проучавали Мандићев опус, Бартула и Попић издвајају кључне моменте из ставова критике, те на сопственим примјерима образлажу своје становиште и употпуњују ову тему. За разраду назначене претпоставке ауторима је био довољан Мандићев есеј о Сопоћанима, те пјесме „Рашки сликар”, „Ноћ у Сопоћанима” и „Анђеол из Милешеве”, да докажу кроз тему логоса, ријеке, љубави, неба, земље и живота како се Мандић треба доживљавати као „настављач вишевијековног напора да се од средњег вијека до данас српски преводи грчких теолошко-филозофских списа и оригиналне српскословенске средњовјековне мисли уткају у савремену стваралачку идеју.” (60) Са друкчијег становишта кренула је Вања Шмуља, магистар библических наука, која сагледава Мандићев опус у свјетлу „камених књига”, као ослонцу за пишчево тумачење порука. Вања Шмуља читаоце упознаје са овим феноменом, нудећи детаљно сагледавање камених књига кроз науку, истичући кључне категорије, да би се, потом, реферисала на оне које су дио пишчеве биографије. Храм, споменик, зид и обелиск издвојени су као камене књиге уз помоћ којих је Мандић тумачио разне поруке, од њих стварао нове, постижући историјску истинитост и мијењање слике о неправедно оклеветаним или прећутаним. Како ауторка закључује, са таквим пишчевим поступком и тумачењем обогаћена је плејада знаменитих личности из наше националне културе и историје. На основу грађе преузете из три Мандићеве есејистичке књиге, Недељка Бјелановић, научни сарадник са Института за књижевност и уметност Универзитета у Београду сагледава поменутог писца као приповједача, али и вјештог историчара културе, обузетог питањима

атипичним за нашу историју. Став о атипичном историчару проистекао је из тродјелне подјеле коју је Бјелановић издвојила, показујући Мандићево интересовање за ономастику и тумачење монашких, црквених имена, након којих је услиједио прилог о породичним односима, склапању бракова и наслеђивању што имплицира задирање у најдубље, међуљудске односе. Међутим, према ријечима ауторке, овај књижевни историчар најдубљенији је када посматра положај појединца у цјелокупном току историје. Посљедњи рад из овог поглавља концентрисан је поново на Мандићеву поезију. Тихана Тица, мастер професор језика и књижевности Филолошког факултета Универзитета у Београду, преиспитује аспект градског пејзажа, ослањајући се на три мотива – смрт, сакралност и завичајну прошлост. Ауторка је пронашла и повезнице између Мандићевог иконографског рада и осликавања урбаног пејзажа у поезији, истичући како пјесник своју лирику гради по угледу на сопствено сликарско стваралаштво. Како пише „Мандић је, по узору на свој иконописни рад, учинио своју поезију сликом из које нас свето посматра.” (140–141) У тај мотив пејзажа уклопљена је и представа завичаја, гдје поред пишчевих личних успомена, слутњи и сјете, ауторка закључује, посредно се показује и слика епохе, народа и смјене генерација.

За разлику од претходног поглавља у којем се истражује и Мандићево прозно стваралаштво, у другом одјељку примаран је фокус на пишчевој лирици. Марко Радуловић, виши научни сарадник Института за књижевност и уметност Универзитета у Београду, у проучавању Мандићеве поезије базирао се на средњовјековне теме, мотиве и поступке, као и њихову фреквентност. Разлог због којег је аутор ограничен на пишчеву поезију настао је из потребе да се процијени колико је средњовјековље истински присутно и у којој мјери је конститутивни дио стваралачког бића Светислава Мандића. Да би дошао до те процјене, аутор је ипак морао да посегне и за пишчевом биографијом, гдје средњи вијек постаје дио његовог сопства од почетака бављења конзерваторским радом. Преко биографије, Радуловић прелази на анализу Мандићеве поезије, а као кључан примјер пјесничког односа према средњовјековној епохи издваја чувеног „Анђела из Милешеве”. Стара књижевност и средњи вијек су, у завршници рада закључује, неопходни за разумијевање поетског бића овог ствараоца. Као и претходни аутор, Милица Миленковић, мастер филолог српске и компаративне књижевности Филозофског факултета Универзитета у Нишу, у проучавању пишчеве поетике на примјеру збирке *Звездара и грује њесме* уважава и ауторов животопис, али и употребу (пост)структуралистичког приступа којим ће се открити утицај друштвенополитичких прилика на Мандићеву поезију. Ауторка је надоградила рад и ширим контекстом послјератне српске поезије са освртом на етапе у њеном развоју као и рецепцијом Мандићевих дјела. И Миленковић се слаже како је умјетников сликарски позив умногоме утицао на многобројне оригиналне елементе, мотиве и теме којих нема код других књижевника, због чега се Мандићев стил не уврштава ни у један ток послјератне српске поезије. Детаљно су анализирани циклуси поменуте збирке, са закључком да *Звездара и грује њесме* чувају карактеристике свих пет праваца који су се јавили у српској књижевности педесетих година двадесетог вијека, а сам Мандић је остао изван постојећих калупа и постао, према ријечима ауторке, личност која је

заслужила посебно мјесто у српској књижевности. Компаративни приступ у проучавању Мандићеве поезије искористио је Лазар Букумировић, студент основних студија Одсека за српску књижевност Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, на примјеру уплива старог монаха и теолога Јована Дамаскина. Аутор је циљано издвојио управо Дамаскина јер се кроз ову личност, захваљујући семантици и поетској стилизацији, понајбоље могу показати специфичности Мандићеве поетике. Међутим, Букумировић је испитао и коријене Дамаскиновог утицаја на српску књижевност од њених почетака, како би подробније процијенио и утврдио вриједност старе српске традиције, а потом се, у компаративном кључу осврнуо на функционисање ове личности у поезији Лазе Костића и Ивана В. Лалића. Овим испитивањем доказано је да Светислав Мандић прати линију претходно поменутих пјесника и припада токовима „дамаскинистичке” поетике. Тема видљивог и невидљивог у стваралаштву Светислава Мандића предмет је интересовања Луне Градиншћак, истраживача-сарадника Филолошког факултета Универзитета у Београду, која примјећује како је велики слој оног опипљивог, прожетог умјетниковим сликарским умом, гдје Мандићева поезија настаје под утицајем визуелног карактера, али је нужно обратити пажњу и на оне слабо примјетне, невидљиве моменте из којих избија његова мисао о пјесничком стваралачком процесу. Однос видљивог и невидљивог ауторка је отворила есејима о Богородици Љевишки и Грачаници кроз које писац започиње процес у којем доживљава уништenu фреску као умјетничко дјело, крећући се од видљивог и чулног, а потом долази до ума и натчулног доживљаја. Из тога се, како ауторка примјећује, види Мандићева потреба за превазилажењем вандалских чинова испред величине једног врхунског умјетничког дјела. Преко сликарског дјела, ауторка се осврнула и на поређење Миљковићевог „Ариљског анђела” и Мандићевог „Анђела из Милешеве”, спајајући мотив анђела чије вођство показује пут надстварности. „Песништво Светислава Мандића као наговештај прекретничког смера српске послератне поезије” тема је рада Растка Лончара, докторанда на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, у којем је сагледано комплетно Мандићево пјесничко стваралаштво од педесетих година двадесетог вијека. Лончар извучи ову поезију изван круга послератног пјесништва и проучава је као независну цјелину, а потом сагледава у контексту свеукупне српске и југословенске књижевности тог времена. Успостављена је и генеза поетског стваралаштва у периоду од 1945. до 1955. године, показавши да су за све пјеснике тог периода императив биле теме рата или логора, ослобођења, радних акција и слободе. У таквој атмосфери једино је одступала Мандићева поезија која, у потпуној супротности, остварује дубље додире са религијом. Самим тим је, како Лончар закључује, писац одступао од тема његових савременика, супротстављао се императиву политике и идеолошких оквира, те најавио нове тенденције које су се само наслућивале. Истраживање Милана Грововића, научног сарадника Одсека за српску књижевност Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, преточено у рад „Од молитве до Судњег дана: поетика набрајања Светислава Мандића”, базирано је на синкретизму пјесничког и ликовног гласа овог пјесника. То двојство, како истиче аутор, ствара сложен израз и „поезију двојаког семиотичког устремљења”. (269) Такво удвајање аутор је објаснио ослањајући се на теорију о семиосфери

Јурија Лотмана, а као примјер за анализу Грововићу су послужила дјела почетног и завршног Мандићевог пјесничког периода. На примјеру пјесме „Молитва Христу” поетско набрајање огледа се у молитви, тј. прелази се из умјетничког поља лирске пјесме у умјетничко поље молитве. У пјесми „Онај судњи дан” нарочито су битне микро-слике испуњене именима која подсјећају на пјесниково дјетињство. „Поетика набрајања Светислава Мандића постаје обзор и арбитор целокупне његове песничке речи, јер се кроз овај поступак чита свеукупан песнички поступак.” (290)

Већ је примијењено да се велики број радова базира на повезивању Мандићевог сликарства и поетске ријечи. У трећем поглављу зборника Јелена Марићевић Балаћ, доцент на Одсеку за српску књижевност Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, детаљније отвара тему Мандићевог сликарства и процјене утицаја тог умјетничког позива на његово литерарно стваралаштво. Тељењим ишчитавањем пјесама ауторка је издвојила стихове у којима се апострофирају познати сликари, њихова дјела или технике стварања, чиме је потврдила како је сликарски позив дубоко укоријењен у подтекст Мандићеве поезије. Пјесникова поетика обогаћена је реферисањем на ренесансно сликарство и француски импресионизам, али Марићевић Балаћ примјећује и осјетан утицај византијског фрескосликарства, као и тројице сликара савременика из 20. вијека. Тема боја у Мандићевој поезији закупила је Слађану Миленковић, редовног професора Високе школе струковних студија за васпитаче и пословне информатичаре Сирмијум, у циљу откривања вишеструких значења пјесниковог колорита, а ауторкин допринос огледа се и у извршеној типологизацији и дефинисању боја од најфреквентнијих до мање заступљених. У Мандићевом колориту, како запажа ауторка, боје садрже многу струку функцију: нуде естетичку страну поезије, доприносе пластичности пејзажа, наглашавају чулни доживљај, те истичу психолошко-морална начела и стања. У завршници рада издвојене су и боје у склопу Мандићевих стилских фигура. Сања Перић, докторанд на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, посветила је пажњу мање актуелном дијелу пјесничког опуса Светислава Мандића који се односи на мотиве морског пејзажа гдје писац, за разлику од уобичајене позиције у својој лирици, остаје искључиви посматрач. Уз компаративну методу, ауторка је примијенила и методу *close reading*, те показала како се морски пејзаж као мотив не тумачи у контексту православне духовности или пјесникове носталгије за завичајем. Издвојеним пјесмама, ауторка закључује, открива се још већи стваралачки замах, шири распон тема и идеја, али и нових поља звучања и значења. Још један рад у знаку је продубљивања и тумачења Мандићевог мотива завичаја. Бојана Кулићан Грововић, истраживач-приправник Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, сматра како су појмови завичаја и завичајности много сложенији у односу на географско поријекло, те је овај појам погодан за вишеструко тумачење – на примјеру односа према традицији, мјесту рођења и односу према себи/другима. Ауторка је до ове подјеле дошла посредством пјесникових сјећања и дјетињства проживљеног у Мостару. Поред присутне завичајности, издвојена је и пјесма „Радимљански мраморови”, гдје се компаративном методом поредио мотив епитафа са примјерима овог мотива у поезији Мака Диздара, Бранка В. Радичевића, Ружице Комар и Рајка Петрова Нога. Ленка Настасић, филолог србиста са Одсека за српску

књижевност и језик Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, у раду „Светислав Мандић, становник Стражилова” компаративним приступом доказује Мандићево присуство традиционално оријентисаним токовима српске књижевности чији су челници Бранко Радичевић и Милош Црњански. У том кључу ауторки је највише послужила Мандићева збирка *Каг млидијах живеџи* те наслућује како је и сам писац схватао да је неопходно, са првом, самосталном збирком, да се одређели за одређену традицију, а већ из самог наслова наслућује се његова усмјереност романтичарској поезији. И у овој анализи свеprisутан је мотив завичаја, гдје ауторка прави аналогije са поменутиm књижевницима, а потом изводи закључак у којем истиче да писац „путем дијалога са ранијом традицијом тежи да исту обогати својим великим темама, оличеним у религиозном доживљају света, али и сликарском доживљају стварности перцепиране претежно чулом вида”. (405–406) Последњи рад у овом зборнику обрађује и даје преглед могућности наставне примјене есеја Светислава Мандића. Нина Говедар, доцент Катедре за србистику Филолошког факултета Универзитета у Бањој Луци, проблематизује проучавање средњег вијека у основним и средњим школама наглашавајући како се овај период кроз теорију и праксу изучава потпуно изоловано, док се занемарује утицај средњег вијека на каснију културу. На примјеру Мандићевих есеја ауторка је показала како би се у наставној теорији и пракси искористио њихов потенцијал, док би књижевна грађа послужила као помоћно средство, неки стручни текст или извор, али и подстицај за шире тумачење књижевних дјела и њихово промишљање.

Са свакиm објављеним зборником оваквог типа српској научној јавности оставља се свијетао, позитиван примјер огромног залагања и потребе да се нечије умјетничко стваралаштво квалитетно вреднује и цијени. Нарочито се такав поступак поштује уколико су у питању неправедно запостављени књижевници, а још уколико се достојно и подробно објасни суштинска вриједност, у овом случају Мандићевог дјела, српска наука може бити сигурна да је обавила изузетан посао. Научна јавност упознала је Мандићев поетски дух са више страна: повезивањем његовог сликарства и књижевности, упознавањем са пишчевим животописом, компаративним приступом у поређењу Мандићеве поезије и претходних, сензибилитету и поетском духу сличних пјесника, те издвајању и упознавању са крајнутим темама које овог пјесника показују и изван свјетла средњовјековних тема и православне духовности. Позитиван примјер овај зборник нуди и због великог броја младих истраживача који су, са осјетном преданошћу и жељом да своје теме што подробније образложе, показали да научни свијет добија нова лица, спремна да се предају захтјевном и тешком путу проучавања, а српска наука их дочекује раширених руку.

Јелена Д. Раца³

Универзитет у Бањој Луци

Филолошки факултет

<https://orcid.org/0009-0009-4636-3724>